Journal of Athar
ISSN (E.): 2538-1830 - ISSN (P.): 1024-1647
| Vol. 46 | No. 108 | 2025 |

Community-Oriented Conservation and Restoration (Case Study of Negel Qurans)

Javad Abbasi[1], **Kouros Samanian**[2]

1. PhD in restoration of historical cultural objects, Department of Restoration of Historical Cultural Objects, Faculty of Conservation and Restoration, University of Arts, Tehran, Iran (Corresponding Author).
Email: javad_abbasi1991@yahoo.com
2. Associate Professor, Department of Restoration of Historical Cultural Objects, Faculty of Conservation and Restoration, University of Arts, Tehran, Iran.

Article Ifo

https://doi.org/10.66224/Athar.1628

Pp: 149 - 170

Article Type:
Research Article

Article History:
Received: 2024-02-08
Revised: 2024-05-31
Accepted: 2024-06-02

Use your device to scan and read the article online

Athar Journal
Journal of the Research Institute of Historical Buildings and Fabrics, Research Institute of Cultural Heritage and Tourism (RICHT), Tehran, Iran.

Owner & Publisher:
Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT), Tehran, Iran.

Journal Homepage: https://athar.richt.ir/

Abstract

The review of international conservation and restoration documents shows a gradual change in conservation and restoration approaches. Until now, there have been different approaches in the conservation and restoration of cultural heritage and these approaches have influenced the methods and sciences used in conservation and restoration. The top-down approach prevailed before the Burra charter and many restorations have been based on this approach. In this approach, positivist methods are dominant, which emphasize the body and matter that make up the cultural historical object. The result of a positivist system will miss many of the rich meanings associated with heritage, including people's feelings and emotional attachments associated with the work. After the Burra Charter, with the spread of cultural relativism, the approach has changed and the bottom-up approach, i.e. the active participation of the people in conservation, restoration, and "community-oriented" conservation, has become the rule. The important point is that in practice, these cases have been addressed less. Many factors are involved in the conservation and restoration process, and the community where the work is located is an important factor in the conservation and restoration process. People, as an important part of the stakeholders related to historical cultural monuments, should be considered in the process of conservation and restoration. The purpose of this research is to deal with the conservation and restoration process and the effects of social factors involved in it. One of these cases is the conservation and restoration of the Negel Quran in Sanandaj city. The type of writing and the thickness of its paper have led people to believe that it is one of the early versions of the Qur'an. In this research, the process of conservation and restoration of Negel Quran was investigated and analyzed with a qualitative method (case study). The results show that the process of conservation and restoration of the Negel Quran, since it is a "community-oriented" conservation based on soft and hard sciences and with a bottom-up approach; a conservation and restoration has been completely different and special and is important in all these aspects.

Keywords: Negel Qurans - People's Participation in Conservation & Restoration- the Approach of International Documents.

Citations: Abbasi, J. & Samanian, K., (2025). "Community-Oriented Conservation and Restoration (Case Study of Negel Qurans)". *Athar,* 46(108): 149-170. https://doi.org/1https://doi.org/10.66224/Athar.1628
Homepage of this Article: https://athar.richt.ir/article-2-1628-en.html

© The Author(s) *Copyright © 2025 The Authors. Published by Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT).*
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

Introduction

In the past few decades, there has been a growing call to change the ontological perspective of heritage conservation so that it can accommodate a wider range of socio-cultural and experiential values (Wells, 2015). Utilizing the participation of community members in advancing affairs and solving community problems is one of the concepts whose importance has become more and more clear in the contemporary era. Community-centered conservation is a concept that is fully applicable in urban landscape restoration and fabric restoration. However, in the process of preserving and restoring historical and cultural objects, the role of society as the beneficiaries of preservation and restoration has received less attention.

In fact, public participation in conservation and restoration is a highly debatable issue, and people should be considered as the main stakeholders in the conservation and restoration process.

The restoration of the Negel Quran, which was completed in December 2017 (B. Shokri, personal interview, November 29, 1403; A. Karimi, personal interview, November 7, 1403; H. Malekian, personal interview, March 10, 1401), is one of the restorations that should not be ignored in the area of public participation and intervention in conservation and restoration. The Negel Quran is one of the important manuscript Qurans written in Iranian Kufic script. The type of script and the thickness of its paper have led people to believe that it is one of the earliest copies of the Quran (Zarei, 2014).

But what is important from the authors' point of view is the approach and process of conservation and restoration of the Negel Quran. An interesting incident in the conservation and restoration of this exquisite work was that the people of Negel village prevented the Quran from being transported to Tehran for necessary conservation and analysis, until finally the conservation team from Tehran left for Negel village and this valuable work was restored in the village and under the care of the people (B. Shokri, personal interview, November 29, 1403; H. Malekian, personal interview, March 10, 1401). An approach that has been widely discussed in international conservation and restoration documents and conservation and restoration approaches in the contemporary era (Vinas, 2012), but is rarely seen in practice (real examples of conservation and restoration).

This article attempts to analyze and examine the process of preserving and restoring the Negl Quran, and also to address the importance and position of the role of people in preserving and restoring historical and cultural objects. For this purpose, the important issue of involving people in preserving and restoring and the importance of local communities and people's participation in preserving and restoring will be analyzed and evaluated from the perspective of international documents and approaches to preserving and restoring.

Discussion

In fact, addressing the process of conservation and restoration the Negel Quran carries many implications; including the issue of using hard and soft sciences in conservation and restoration and the difference they make in the conservation and restoration process, or paying attention to the dominant approaches in different time periods conservation and restoration.

The dominant approach in the conservation and restoration of the Negel Quran has been a "bottom-up" approach. This is a theme emphasized in paragraph 4 of the Florence Declaration. One of the most

important new concepts in this document is "community-based conservation" and the devolution of power to local residents. The document believes in a bottom-up approach to the effective conservation and management of heritage; that is, starting with the people, and proposes a practical and transparent approach to designing the right relationship between conservators and communities; that is, recognizing an active role for communities in formal management planning structures by giving them a voice and input in conservation decision-making processes. The role of heritage experts as those who provide technical advice and when the presence and role of the community in dealing with fragmented heritage should be recognized as a facilitator (Florence Declaration, 2014). An issue that is clearly seen in the conservation and restoration of the Negel Quran. The people of the region and the village believed that the Quran should not be moved from the village mosque and transferred to another location (Zarei, 2014). This issue had made the conservation and restoration of this work difficult for the authorities and the government.

The important point in the restoration of this work is that it is one of the few historical and cultural objects that people have direct intervention in its conservation and restoration. So, the participation of the people is an active participation and the conservation/restoration of this work is considered a community-based conservation/restoration. The requirement of this type of approach and type of conservation and restoration is that the scope of the sciences used in this conservation and restoration also expands and goes beyond the focus on hard sciences and includes soft sciences.

Conclusion

Public participation in conservation and restoration is a colorful perspective in international documents. The results of this research show that people and their role in conservation and restoration have been considered since the earliest charters, but their approaches have been different, and concepts such as public access, awareness and education of the public about the importance of protecting cultural heritage, encouraging the protection of historical monuments, and the participation of indigenous people in conservation have been considered in most international documents, and the common theme of most of these documents is that they have all been examples of a top-down approach to conservation and restoration. Also, with the passage of time, new approaches have been introduced in this field. At the beginning of the twenty-first century, new approaches can be seen in the field of public and community participation in the protection of cultural heritage. The most important dominant approach in this period is to pay attention to conservation and sustainable development through public participation in the conservation process. In general, the dominant approach in international documents is participatory approaches that, along with the spread of cultural relativism - which began with the Bura Charter - are based on a bottom-up approach to conservation and restoration. Recently, there has been a lot of emphasis on "community-based conservation" and "intercultural dialogue." It is important to note that although public participation in conservation and restoration has been emphasized and there are even examples of it, this participation and intervention has not been in the field of restoration of historical and cultural objects. For this reason, the restoration of the Negel Quran is a completely special and unique issue. Since people have had direct and indirect intervention in the conservation and restoration process of this work, it shows the trustworthiness

of the work in society, which in itself will be a reason for the permanent conservation of the work in society. Since the conservation and restoration process of the Negel Quran was a "community-based" conservation and restoration based on soft and hard sciences and carried out with a bottom-up approach, it has been a completely different and special conservation and restoration, and it is important in all these respects.

Acknowledgments

We would like to express our sincere gratitude to Mr. Hamid Malekian, the restorer of the Negel Quran, Mr. Seyed Mohsen Alavi, former Director General of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism of Kurdistan Province, the management of the Negel Village Post Bank, and the warm-hearted people of Negel Village who helped us in conducting this research.

Author Contributions

Both authors contributed equally to the preparation and writing of this article.

Conflict of Interest

In adherence to ethical publication standards, the authors affirm that there are no conflicts of interest, either personal or financial, that could have influenced the content or conclusions presented in this research.

فصلنامهٔ علمی اثـر
شـاپای چاپـی: ۱۶۴۷-۱۰۲۴ - شـاپای الکترونیکـی: ۱۸۳۰-۲۵۳۸
| سـال ۴۶ | شـمارهٔ ۱۰۸ | ۱۴۰۴ |

حفاظت و مرمت جامعه‌محور (موردپژوهی قرآن نِگِل)

جواد عباسی[I]؛ کوروس سامانیان[II]

I. دکتری مرمت اشیای فرهنگی تاریخی، گروه مرمت اشیای فرهنگی تاریخی، دانشکدهٔ حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر، تهران، ایران (نویسندهٔ مسئول).
Email: javad_abbasi1991@yahoo.com
II. دانشیار گروه مرمت اشیای فرهنگی تاریخی، دانشکدهٔ حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

https://doi.org/10.66224/Athar.1628

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۱۷۰-۱۴۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۹
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۳/۱۱
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۱۳

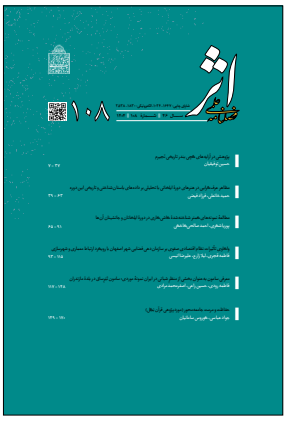

فصلنامهٔ علمی اثر
نشریهٔ پژوهشکدهٔ ابنیه و بافت‌های تاریخی، پژوهشگاه میراث‌فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران.

ناشر:
پژوهشگاه میراث‌فرهنگی و گردشگری

چکیده

بررسی اسناد بین‌المللی حفاظت و مرمت نشان‌دهندهٔ یک تغییر تدریجی در رویکردهای حفاظت و مرمت است. تاکنون رویکردهای متفاوتی در حفاظت و مرمت از میراث‌فرهنگی حاکم بوده است و این رویکردها، روش و علوم مورداستفاده در حفاظت و مرمت را تحت‌تأثیر قرار داده‌اند. رویکرد بالا به پایین تا قبل از منشور بورا حاکم بود و بسیاری از مرمت‌ها بر پایهٔ این رویکرد شکل گرفته است. در این رویکرد، روش‌های پوزیتیویستی حاکم هستند که بر جسم و مادهٔ تشکیل‌دهندهٔ شئ تاریخی فرهنگی تأکید دارند. نتیجهٔ یک سیستم پوزیتیویستی بسیاری از معانی غلیظ مرتبط با میراث، ازجمله احساسات مردم و وابستگی‌های عاطفی مرتبط با اثر را از دست خواهد داد. پس از «منشور بورا» با گسترش نسبی‌گرایی فرهنگی رویکرد تغییر کرده و رویکرد پایین به بالا، یعنی مشارکت فعال مردم در حفاظت و مرمت و حفاظت جامعه‌محور حاکم می‌شود. نکتهٔ مهم این‌که در عمل کمتر به این موارد پرداخته شده است. عوامل زیادی در فرآیند حفاظت و مرمت دخالت دارند که جامعهٔ اثر یک عامل مهم در فرآیند حفاظت و مرمت است. مردم به‌عنوان بخش مهمی از ذی‌نفعان مرتبط با آثار تاریخی فرهنگی، بایستی در فرآیند حفاظت و مرمت درنظر گرفته شوند. هدف از این تحقیق پرداختن به فرآیند حفاظت و مرمت و تأثیرات عوامل اجتماعی دخیل در آن است. یکی از این موارد حفاظت و مرمت قرآن نِگِل در شهرستان سنندج است. نوع خط و ضخامت کاغذ آن موجب‌شده که مردم باور داشته باشند که از نسخه‌های آغازین قرآن است. در این جستار فرآیند حفاظت و مرمت قرآن نِگِل با روش کیفی (موردپژوهی) مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان می‌دهد که فرآیند حفاظت و مرمت قرآن نِگِل از آنجایی‌که یک حفاظت و مرمت «جامعه محور» متکی‌بر علوم نرم و علوم سخت و با یک رویکرد پایین به بالا انجام شده است؛ یک حفاظت و مرمت کاملاً متفاوت و خاص بوده است و از همهٔ این جهات دارای اهمیت است. همچنین مردمی که اثر در آن واقع شده است، سهم مهمی در فرآیند حفاظت و مرمت دارند و بایستی به آن توجه ویژه شود.

کلیدواژگان: قرآن نِگِل، مشارکت مردم در حفاظت و مرمت، رویکرد اسناد بین‌المللی.

ارجاع به مقاله: عباسی، جواد؛ و سامانیان، کورس، (۱۴۰۴). «حفاظت و مرمت جامعه‌محور (موردپژوهی قرآن نِگِل)». اثر، ۴۶ (۱۰۸): ۱۷۰-۱۴۹. https://doi.org/10.66224/Athar.1628
صفحهٔ اصلی مقاله در سامانهٔ نشریه: https://athar.richt.ir/article-2-1628-fa.html

© The Author(s)
OPEN ACCESS
حق انتشار این مستند، متعلق به نویسنده(گان) آن است. ۱۴۰۴ © ناشر این مقاله، پژوهشگاه میراث‌فرهنگی و گردشگری است.
این مقاله تحت گواهی زیر منتشرشده و هر نوع استفادهٔ غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.
Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

مقدمه

میراث[فرهنگی] شامل تمام جنبه‌های محیطی است که از تعامل بین افراد و مکان‌ها در طول زمان حاصل می‌شود (Dümcke & Gnedovsky, 2013). میراث نه‌تنها بخشی از گذشته به تنهایی است -که در آن شاهد ثبت تمام پیشرفت‌ها در همهٔ زمینه‌ها و رویدادهای بعدی در طول اعصار بوده است- بلکه شامل حال و تغییرات مرتبط و هم‌چنین تمام چشم‌اندازهای آینده است؛ بنابراین، میراث ویژگی ذاتی هویت است که همهٔ اجزای دیگر را مشروط می‌کند. میراث بخشی جدایی‌ناپذیر از ذهن، قلب، روح و حافظه جمعی ما است (Rosilawati et al., 2020). در طول تاریخ شاهد تغییراتی در رویکردهای حفاظت و مرمت از میراث‌فرهنگی هستیم. این تغییرات را می‌توان به‌وضوح در اسناد بین‌المللی حوزهٔ حفاظت و مرمت دید. «منشور آتن» اولین سند بین‌المللی برای تشویق سیاست‌های مدرن حفاظتی بود (Yazdani Mehr, 2019). منشور آتن، به‌دلیل موضع پوزیتیویستی آن، یک سند بسیار استثنایی است (Wells, 2007). پارادایم پوزیتیویستی ریشه در فلسفهٔ رئالیستی افلاطون دارد که مدعی بود دانش باید قطعی، جهانی و تغییرناپذیر باشد. تولید چنین دانشی مستلزم پیروی از رویه‌های سیستماتیک، منسجم و روش‌شناختی مانند روش‌های علوم طبیعی است. وضع هستی‌شناختی پوزیتیویسم این است که واقعیت عینی است و کشف آن با استفاده از قوانین و روش‌های جهانی ممکن است (Turyahikayo, 2021). «منشور ونیز» به‌عنوان یک سند بین‌المللی پس از جنگ جهانی دوم تدوین شد و جنبش مدرن حفاظت را تحت پوشش قرار داد (Yazdani Mehr, 2019). اگر منشور آتن ماهیت پوزیتیویستی داشت، منشور ونیز را می‌توان بیش از حد پوزیتیویستی توصیف کرد (Wells, 2007). این روند تا سال‌ها رویکرد غالب در حفاظت و مرمت بود. تا قبل از «منشور بورای استرالیا» (۸۸-۱۹۷۹م.)، دکترین حفاظت فرض می‌کرد که میراث یکسان است. نکتهٔ مهم این بود که این دکترین‌ها در توصیه‌های خود کاملاً غرب‌محور بودند. با شروع اواخر دههٔ ۱۹۷۰ م.، شناخت فزاینده‌ای از ارزش‌های غیرغربی در حفاظت از میراث به‌وجود آمد. اولین دکترین میراثی که این تغییر ارزش‌ها را به ایده‌های غیرغربی به رسمیت شناخت، منشور بورا بود که ایکوموس استرالیا در سال ۱۹۷۹م. تصویب کرد و در سال‌های ۱۹۸۱ و ۱۹۸۸م. تجدیدنظر کرد (Wells, 2007). باوجود پیشرفت‌های بزرگ منشور بورا در رابطه با دیدگاه پوزیتیویستی، هم‌چنان این دیدگاه در منشور وجود دارد (Zancheti et al., 2009). برخی بر این باورند که این سند، مفهوم اهمیت فرهنگی را به‌عنوان معیاری برای اصالت معرفی می‌کند تا حفاظت، مرمت و بازسازی را به‌گونه‌ای هدایت کند که فراتر از یکپارچگی فیزیکی باشد تا معنای میراث را برای جوامع در برگیرد (Moffett et al., 2020).

منشور بورا به‌جای جست‌وجو برای حقیقتی یک‌صدا، مانند دکترین‌های قبلی، ارزش‌های گروه‌های غیرمسلط را درنظر گرفت. این سند درحالی‌که رویکرد «علمی» را رها نمی‌کند، برای اولین‌بار از ارزش اجتماعی صحبت می‌کند (Wells, 2007). سال‌ها بعد «سند نارا» درمورد «اصالت» در سال ۱۹۹۴م. منشور ونیز را به روز کرد و اذعان‌داشت که احترام به تنوع فرهنگی و میراث، مستلزم اذعان به این است که قضاوت درمورد اصالت می‌تواند به منابع مختلف اطلاعات و ارزش‌گذاری مرتبط باشد که کاملاً به تداوم مادی وابسته نیستند، اما شامل عناصر ناملموس اساسی هستند (Hardy, 2008; Moffett et al., 2020). به‌طور کلی در قرن ۲۱م.، آموزه‌های سنتی حفاظت -آن‌طور که در منشور ونیز تجسم‌یافته است- به‌دلیل پیام‌های بیش از حد پوزیتیویستی و فقدان نسبی‌گرایی فرهنگی مورد حمله قرار گرفته است؛ بنابراین در چند دههٔ گذشته، درخواست فزاینده‌ای وجود داشته است، برای تغییر دیدگاه هستی‌شناختی حفاظت از میراث، به‌طوری‌که بتواند طیف وسیع‌تری از ارزش‌های اجتماعی-فرهنگی و تجربی را در خود جای دهد (Wells, 2015). مردم‌شناسی، به‌عنوان یکی از گرایش‌های علوم اجتماعی در شناخت و به‌تبع آن فرآیند حفاظت و مرمت اشیای تاریخی فرهنگی نقش مهمی دارد. در طول دهه‌های گذشته دانشمندان حرفه‌ای به سهم متخصصان محلی و دانش محلی در تحقیقات علمی اهمیت می‌دهند. این تغییر با تغییر رویه حفاظتی به‌سمت حفاظت مبتنی‌بر جامعه تقویت شد (Fortmann, 2009). جوامع محلی نقشی اساسی و دگرگون‌کننده در حوزهٔ پیچیدهٔ حفاظت از میراث‌فرهنگی ایفا می‌کنند (Nam & Thanh, 2024). بهره‌گیری از مشارکت اعضای جامعه در پیش‌برد امور و حل مسائل جامعه یکی از مفاهیمی است

که اهمیت آن در دوران معاصر بیش از پیش روشن گردیده است. «حفاظت جامعه‌محور» مفهومی است که در مرمت منظر شهری و مرمت بافت کاملاً مصداق دارد. «ون اوئرز» به جامعه‌محوری رویکرد منظر شهری تاریخی پرداخته است (Oers & Haraguchi, 2013). مفهوم منظر که یادگار زنده از نسل‌های گذشته و نشان‌دهندهٔ هویت و تنوع فرهنگی جوامع است؛ در رویکردی جامعه‌محور، تبدیل به الگویی جدید برای توسعه هم‌آهنگ شده است و روشی را ارائه می‌دهد که می‌تواند فرآیندهای اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی را یک‌پارچه سازد (پوربهادر و فدائی‌نژاد، ۱۳۹۷). در صورتی‌که در فرآیند حفاظت و مرمت اشیای تاریخی فرهنگی به نقش جامعه به‌عنوان ذی‌نفعان حفاظت و مرمت کمتر پرداخته‌شده است.

جامعه به‌عنوان ذی‌نفعان نقش مهمی در حفاظت و مرمت دارد. ذی‌نفعان به یک «جامعهٔ اصلی» و «جامعهٔ پیرامونی» و کارشناسان حفاظت تقسیم می‌شوند (Pouliosi, 2014). «جامعهٔ اصلی» به افرادی اطلاق می‌شود که بیشترین ارتباط را با میراث دارند، اغلب خالقان میراث، مانند ساکنان محلی. «جامعهٔ پیرامونی» جامعهٔ غیرمستقیم و غیرمستمری است که ازطریق جامعهٔ اصلی با میراث مرتبط است و می‌تواند میراث را مصرف کند؛ مانند بازدیدکنندگان از سایت میراث، شهرهای اطراف سایت میراث، و غیره. مدیریت و حفاظت میراث با مشارکت ساکنان جامعهٔ اصلی تضمین می‌شود (Sun & Nakajima, 2023)؛ درواقع، مشارکت مردم در حفاظت و مرمت موضوعی است که بسیار جای بحث دارد و بایستی مردم به‌عنوان ذی‌نفعان اصلی در فرآیند حفاظت و مرمت درنظر گرفته شوند. حفاظت از میراث‌فرهنگی یکی از گام‌های توسعهٔ پایدار محلی است که اساس آن شناسایی منابع محلی از طریق فرآیندهای مشارکتی است (رضائی و فرجی، ۱۳۹۶) . ثابت‌شده است که مشارکت محلی در ترویج داوطلبانه برای حفاظت سودمند است. در سال‌های اخیر، ارزش ابزاری میراث، که در پیامدهای اجتماعی و اقتصادی آن آشکار می‌شود، توسط حامیان مختلف میراث ادعاشده و توسط بسیاری از سیاست‌گذاران به رسمیت شناخته‌شده است (Dümcke & Gnedovsky, 2013). ازطرفی، اولین مرحله در درک اثرات هر پروژه، مرحلهٔ شناخت ذی‌نفعان است که نقش به‌سزایی در موفقیت آن دارد به باور «آرنت»[1] (۱۹۶۸) مشروعیت یک طرح زمانی حاصل می‌شود که تمامی دیدگاه کنشگران در طرح شنیده شود و تصمیم‌گیری‌ها برآیندی از فهم دوجانبه باشد؛ بنابراین شناخت ذی‌نفعان و درک دیدگاه و موضع آن‌ها نسبت به طرح اهمیت می‌یابد (متقی و همکاران، ۱۴۰۰).

هم‌چنین، اسناد بین‌المللی حفاظت و مرمت نیز به مفهوم مشارکت اجتماعی و حفاظت جامعه‌محور پرداخته‌اند؛ ازجمله بند ۱۲ منشور بورا (۱۹۹۹) به‌طور خاص به مبحث مشارکت اختصاص داده‌شده است. طبق این بند در حفاظت، تفسیر و مدیریت یک مکان باید مشارکت مردمی که مکان برای آن‌ها پیوندها و مفاهیم ویژه‌ای دارد، یا کسانی‌که تعهد اجتماعی، معنوی یا فرهنگی نسبت به مکان دارند، پیش‌بینی‌شده باشد (ICOMOS, 1999). در بیانیهٔ «کبک» (۲۰۰۱) اهمیت ارزش‌های اجتماعی با تأکید بر ضرورت ایجاد یک سیستم مدیریتی مردم‌سالارانه و مشارکتی، نیز تبیین‌شده است. نقش و اهمیت مردم در حفاظت و مرمت برمبنای اسناد بین‌المللی نیز به‌طور کامل در ادامه تشریح‌شده است. بررسی برخی منابع در ایران نیز نشان می‌دهد که روحیهٔ ایرانی و شخصیت اساسی ایرانیان، روحیه و شخصیت جمع‌گراست و میل به مشارکت و انجام کار گروهی یکی از الگوهای فرهنگی غالب در فرهنگ سنتی ماست (مسجدجامعی، ۱۳۷۷: ۱۶). نمونه‌های متفاوتی در حفاظت از بناهای تاریخی با این رویکرد دیده می‌شود؛ ازجمله مشارکت تاریخی مردم اصفهان در حفاظت از مسجد جامع اصفهان (ادیب‌زاده و همکاران، ۱۳۹۹). فرآیند حفاظت و مرمت قرآن نِگِل در ایران نیز نمونه‌ای از این رویکرد است.

مرمت قرآن نِگِل که در آذرماه سال ۱۳۹۶هـ.ش. پایان پذیرفت (ب، شکری، مصاحبهٔ شخصی، ۹ آبان ۱۴۰۳؛ ا، کریمی، مصاحبهٔ شخصی، ۷ آبان ۱۴۰۳؛ ح، ملکیان، مصاحبهٔ شخصی، ۱۰ اسفند ۱۴۰۱)، یکی از مرمت‌هایی است که نباید در حوزهٔ مشارکت و مداخلهٔ مردم در حفاظت و مرمت نادیده گرفته شود. قرآن نِگِل یکی از قرآن‌های خطی مهمی است که به‌خط کوفی ایرانی نوشته شده است. نوع خط و ضخامت کاغذ آن موجب‌شده که مردم باور داشته باشند که از نسخه‌های آغازین قرآن است (زارعی، ۱۳۹۳). برخی معتقدند این قرآن، قدیمی‌ترین قرآن تاریخ ایران و یکی از چهار قرآن قدیمی جهان است که با خط کوفی بر کاغذ ضخیم و قهوه‌ای رنگ نوشته‌شده است (ب، شکری، مصاحبهٔ شخصی، ۹ آبان ۱۴۰۳؛ ا، کریمی، مصاحبهٔ شخصی، ۷ آبان ۱۴۰۳؛ ر، رسولی، مصاحبهٔ

شخصی، ۹ آبان ۱۴۰۳). قرآن تاریخی نِگِل در سال ۱۳۸۲هـ.ش. به شمارهٔ ۲ در فهرست آثار ملی ایران ثبت‌شده است. سبک و شیوهٔ نگارش قرآن مربوط به سدهٔ چهارم هجری است، اما مردم روستا آن‌را به «عثمان‌بن‌عفان» خلیفهٔ سوم نسبت می‌دهند (حسینی و همکاران، ۱۴۰۱). روستای نِگِل، مرکز دهستانی به‌همین نام از بخش کلاترزان شهرستان سنندج است. این روستا در ۶۵کیلومتری غرب شهر سنندج و در کنار راه آسفالته سنندج-مریوان قرار دارد (زارعی، ۱۳۹۳)؛ اما آن‌چه از دیدگاه نویسندگان این پژوهش حائز اهمیت است، رویکرد و فرآیند حفاظت و مرمت قرآن نِگِل است. اتفاق جالب‌توجه در حفاظت و مرمت این اثر نفیس این بود که مردم روستای نِگِل از انتقال قرآن به تهران جهت مرمت و آنالیزهای لازم جلوگیری کردند، تا این‌که درنهایت تیم مرمت از تهران به روستای نِگِل عزیمت کرد و این اثر ارزشمند در روستا و تحت مراقبت مردم مرمت شد (ب، شکری، مصاحبهٔ شخصی، ۹ آبان ۱۴۰۳؛ ح، ملکیان، مصاحبهٔ شخصی، ۱۰ اسفند ۱۴۰۱). رویکردی که در اسناد بین‌المللی حفاظت و مرمت و رویکردهای حفاظت و مرمت در دوران معاصر (Vinas, 2012) بسیار به آن پرداخته‌شده است، اما در عمل (نمونه‌های واقعی حفاظت و مرمت) کمتر دیده می‌شود؛ هرچند نمونه‌هایی از مشارکت مردم در حفاظت و مرمت در حوزهٔ حفاظت و مرمت سایت‌ها، بناها، بافت‌ها و محوطه‌های تاریخی دیده می‌شود، اما در حوزهٔ مرمت اشیاء کمتر به آن توجه شده است. در این‌جستار سعی‌شده است تا فرآیند حفاظت و مرمت قرآن نِگِل تحلیل و بررسی شود، هم‌چنین به اهمیت و جایگاه نقش مردم در حفاظت و مرمت اشیاء تاریخی فرهنگی پرداخته خواهد شد. برای این‌منظور، مسأله مهم پرداختن به مردم در حفاظت و مرمت و اهمیت مشارکت جوامع محلی و مردم در حفاظت و مرمت از دیدگاه اسناد بین‌المللی و رویکردهای حفاظت و مرمت تحلیل و ارزیابی خواهد شد.

روش پژوهش: در این پژوهش از روش کیفی جهت جمع‌آوری داده‌ها و طبقه‌بندی آن‌ها استفاده‌شده است. پیش از هر چیز لازم است تا مشارکت و مداخلهٔ مردم در حفاظت و مرمت زمینه‌یابی شود؛ به این‌منظور مشارکت مردم در حفاظت و مرمت از دیدگاه اسناد بین‌المللی بررسی خواهد شد. از آنجا که این پژوهش به‌دنبال تحلیل، تلخیص، طبقه‌بندی و استنباط خصوصیاتی خاص از متن است و در مواردی معناهای پنهان واقع‌در آن‌را هویدا می‌کند، نیاز است تا از روش تحلیل محتوا استفاده شود. تحلیل محتوای کیفی با واکاوی مفاهیم، اصطلاحات و ارتباطات بین این مفاهیم سعی‌در استنباط و آشکارکردن الگوهای نهان در مصاحبه‌ها، مشاهدات و اسناد مکتوب دارد. برای بررسی نظامند اطلاعات و آشکارکردن الگوهای معنایی پنهان در آن‌ها و یا حتی کاربرد نظامند و معنادار برخی اصلاحات و کلمات از روش تحلیل محتوا استفاده می‌شود (مؤمنی‌راد و همکاران، ۱۳۹۲).

در این پژوهش اسناد بین‌المللی از سال ۱۹۳۱م. یعنی منشور آتن تا سال ۲۰۲۰م. بررسی شده است. مبحث اصلی در این پژوهش مشارکت مردم و مداخلهٔ آن‌ها در حفاظت و مرمت بوده است، به این‌منظور تمامی اسناد بین‌المللی به‌صورت کلی و جزئی بررسی‌شده و مفاهیم مرتبط با این موضوع استخراج شده است و در جدول ۱ قرارگرفته است. جهت مطالعهٔ عمیق‌تر در این‌زمینه مفاهیم و مؤلفه‌های استخراج‌شده با بررسی متن اسناد یاد شده درموارد مختلف از مشارکت و مداخلهٔ مردم طبقه‌بندی شده است. با توجه به این‌که منبع چاپ‌شده درمورد مرمت قرآن نِگِل وجود نداشت؛ از روش مصاحبه جهت تکمیل اطلاعات این بخش استفاده شد؛ سپس به‌عنوان نمونه‌پژوهی مرمت قرآن نِگِل با رویکرد تحلیلی تفسیری از دیدگاه علوم مختلف مورداستفاده در حوزهٔ حفاظت و مرمت بررسی شده است.

پیشینهٔ پژوهش

مقالاتی که به نقش و اهمیت مردم در حفاظت از میراث‌فرهنگی پرداخته‌اند، ازنظر تعداد زیاد هستند؛ بنابراین در این پژوهش فقط چند مورد از آن‌ها ارائه شده‌اند.

پروژهٔ «Archeritage» یکی از نمونه‌های مشارکت مردم در حفاظت و مرمت است. این پروژه با مشارکت مقامات محلی و منطقه‌ای در ایتالیا، تونس، رومانی و فدراسیون روسیه، در کنار مؤسسات تحقیقاتی دانشگاهی، با هدف توسعهٔ بیشتر و ترویج گردشگری میراث‌فرهنگی در مناطق مشترک است. مقامات محلی و منطقه‌ای درگیر در این پروژهٔ فراملی، تاریخ و میراث‌فرهنگی مشترکی به‌دلیل حاکمیت دیرینهٔ امپراتوری روم در این مناطق دارند. هدف

پروژهٔ Archeritage ایجاد شبکه‌ای بین این مناطق «مشابه» به‌منظور اجرای استراتژی‌ها و سیاست‌های مشابه با هدف تقویت گردشگری است. هدف نهایی ارائه یک محصول گردشگری هیجان‌انگیز و تعاملی است که به مردم امکان می‌دهد فرآیندهای «تولید»، روش‌ها و مواد مورداستفادهٔ رومیان باستان را برای ساخت سفال، روغن، شراب و مواردی از این‌دست ببینند و تجربه کنند. این شبکهٔ صنعتگران، مشاغل و کارآفرینان محلی (به‌ویژه زنان و جوانان) را که برای مشارکت در توسعه و بازاریابی این محصولات جدید دعوت خواهند شد، درگیر خواهد کرد؛ به‌طورکلی، هدف این پروژه ایجاد یک برنامهٔ توسعهٔ مشترک برای هر منطقه و ارائه ابزارها و مواد تبلیغاتی است که به آن‌ها امکان می‌دهد گردشگری را تقویت کنند و میراث مشترک خود را ارتقاء دهند (Copsey & Rowe, 2011: 29).

«کیهانپور» در مقاله‌ای با عنوان«فرهنگ تخریب یا تخریب فرهنگی!... بررسی نمونه‌هایی از رفتارهای فرهنگی به‌عنوان عوامل مخرب در آثار تاریخی فرهنگی ایران»، به بررسی آثار فرهنگی در ارتباط با رفتارهای فرهنگی می‌پردازد. در این مقاله به نقش و اهمیت آداب و رسوم و باورهای عامیانه مردم در ارتباط با حفاظت از میراث‌فرهنگی پرداخته‌شده است و نمونه‌های موردی از نقاط مختلف ایران را تشریح کرده است (کیهانپور، ۱۳۹۷).

هم‌چنین در تحقیق دیگری محققان، میراث‌فرهنگی در مدیترانه و مشارکت مردم و ذی‌نفعان در حفاظت و مرمت را بررسی کرده‌اند. شرکت‌کنندگان اذعان دارند که سنت‌های فرهنگ و تمدن در سراسر منطقهٔ مدیترانه، گفتگو بین این فرهنگ‌ها و تبادلات در سطح انسانی، علمی و فناوری عاملی اساسی در نزدیک‌تر کردن مردمان‌شان، ارتقای تفاهم بین آن‌ها و بهبود درک آن‌ها از یک‌دیگر است (Copsey & Rowe, 2011). «منشاء» و همکاران در مقاله‌ای به حفاظت از محیط‌زیست و حفظ میراث مذهبی-فرهنگی برای توسعهٔ گردشگری در منطقهٔ سنتی «Akyem Abuakwa» در منطقهٔ شرقی غنا پرداخته‌اند. این مکان دارای ترکیبی غنی از چشم‌اندازهای چشم‌گیر، آثار تاریخی و فرهنگ‌های سنتی است. برای تقویت حفاظت از محیط‌زیست و توسعهٔ گردشگری در «آکیم ابواکوا» پیشنهادشده است که حوزهٔ نگه‌داری از این مکان‌ها، به‌دلیل تعاملات متقابل و وابستگی متقابلی که بین مردم محلی و محیط طبیعی آن‌ها وجود دارد، همواره با حفظ فرهنگ‌های محلی مرتبط است (Sarfo-Mensah et al., 2014). «اسپیریدون» و «ساندا» مفهوم حفاظت مشارکتی را بررسی کرده‌اند و معتقدند که مفهوم حفاظت مشارکتی میراث‌فرهنگی شامل بررسی راه‌هایی است که ازطریق آن‌ها می‌توان اعضای جامعه را تشویق کرد تا به همکاران فعال در فرآیند حفظ/ مرمت دارایی‌های میراث‌فرهنگی تبدیل شوند و فراتر از آن، مروج سیاست‌ها و فرآیندهای گردشگری و ارزش‌های فرهنگی، قوم‌نگاری و مذهبی شوند که چنین دارایی‌ها مجسم می‌شوند. این محققان معتقدند که نقش جامعه در فرآیند حفاظت از میراث‌فرهنگی (حفظ، مرمت و بازیابی) که متضمن مفاهیم حفاظت مبتنی‌بر همکاری و حفاظت مشارکتی است، در سال ۱۹۶۴م. با منشور ونیز آغاز شد و در طول زمان ازطریق مجموعه‌ای از اسناد و رویدادهای بین‌المللی ادامه یافت (Spiridon & Sandu, 2015). «روزیلواتی» نیز یک مطالعهٔ موردی برروی محوطه‌های میراث جهانی از جنوب آسیا و منطقهٔ آسیا و اقیانوسیه انجام‌داده است؛ هدف آن بررسی این است که چگونه روان‌شناسی کلان فرهنگی، هویت اجتماعی و مشارکت جامعه بر حفاظت از سایت‌های میراث جهانی تأثیر می‌گذارد. داده‌های این مقاله از سه کشور آسیایی، یعنی اندونزی، پاکستان و مالزی جمع‌آوری‌شده است. مصاحبه‌های عمیق از همهٔ ذی‌نفعان انجام‌شده است. مقاله نشان‌داد که در هر سه کشور از بقایای مکان‌های میراثی برای ایجاد هویت اجتماعی، ایجاد روان‌شناسی کلان و ایجاد جوامع درگیر استفاده می‌شود (Rosilawati et al., 2020). اما نکتهٔ مهم این است که مشارکت مردم در حفاظت و مرمت اشیاء تاریخی فرهنگی کمتر دیده می‌شود.

یافته‌ها

- معرفی قرآن نِگِل

درمورد قرآن نِگِل در منابع تاریخی کمتر نوشته‌شده است، فقط در کتاب تحفه ناصری در تاریخ و جغرافیای کردستان نوشتهٔ ۱۳۱۶هـ.ق، دربارهٔ روستا و قرآن نِگِل نوشته است: «در یکی از دهات این بلوک (سنندج) که نِگِل

نام دارد، در مسجد قدیمی که به مسجد عبدالله عمر مشهور است، قرآن مجیدی موجود است، قرآنی خیلی بزرگ و به‌خط کوفی که یکی از قرآن‌های قدیمی دنیاست و بیشتر از هزار سال است که نوشته‌شده است...» (سنندجی، ۱۳۷۵: ۳۰)، (تصویر ۱). مردم اعتقاد زیادی به این کلام الهی به‌صورت خاص دارند؛ از همین‌رو به زیارت آن می‌روند. این مسأله موجب‌شده که آسیب زیادی به این نسخهٔ خطی قرآن در اثر تماس دست و صورت و بوسیدن به آن وارد گردد (زارعی، ۱۳۹۳). چگونگی انتقال این نسخهٔ قرآن به روستای نِگِل روشن نیست، ولی می‌توان به نوشتهٔ تاریخ محلی که به‌وجود قرآن و مسجد قدیمی در روستای نِگِل اشاره کرده، استناد نماییم. حداقل از دورهٔ قاجاریه قرآن در این مسجد رؤیت شده است (سنندجی، ۱۳۷۵: ۳۰). «زارعی» معتقد است که احتمالاً در اواخر سدهٔ پنجم و اوایل سدهٔ ششم هجری‌قمری به‌خط کوفی ایرانی در منطقهٔ خراسان نوشته‌شده باشد. مهم‌ترین ویژگی این نسخهٔ قرآن علاوه‌بر نوع خط و اعراب‌گذاری آن، تذهیب و نقوش و طرح و تزئینات پر کار و زیبایی است که شامل مجموعهٔ کم‌نظیری از طرح و تزئینات گل و برگ (اسلیمی) و کتیبه‌های تزئینی در رنگ و طرح‌های متنوع است (زارعی، ۱۳۹۳). احتمال این‌که در دورهٔ صفوی و پیش از آن به‌طریقی به منطقه آورده باشند، بعید به‌نظر نمی‌رسد. مردم روستا در این‌زمینه معتقدند که حدود هزارسال پیش، یک چوپان از آبادی‌های اطراف گوسفندان خود را به دره‌ای سرسبز برد. او در زمان استراحت، چند گل (برخی تعداد نُه گل را بیان می‌کنند) زیبا و خوش‌رنگ دید و برای چیدن آن بلند شد. چوپان تلاش کرد تا گل‌ها را به‌طور کامل از خاک بیرون بکشد و در این تلاش، چاله‌ای را به‌وجود آورد که درون چاله صندوقچه‌ای قرارداشت. او با کمک اهالی روستا، صندوقچه را که ارزشمندترین قرآن خطی و تاریخی در آن بود، از خاک بیرون آورد و به روستا بردند. شب عده‌ای خواب می‌بینند که قرآن را باید به محل قبلی بازگردانده و در آنجا مسجدی بنا کنند. از آن‌پس این مکان مقدس شمرده شد و مسجدی در آنجا بنا کردند. با ساخت این مسجد، اهالی هم‌خانه‌های‌شان را به این مکان منتقل‌کرده و روستای نِگِل (در ابتدا نوگل به‌معنای نُه گل بود[1]) شکل‌گرفت (ب، شکری، مصاحبهٔ شخصی، ۹ آبان ۱۴۰۳؛ ا، کریمی، مصاحبهٔ شخصی، ۷ آبان ۱۴۰۳)، قرآن نگل بر پوستی شبیه پوست آهو و به زبان کوفی نوشته‌شده است. این قرآن امروزه به‌صورت خاصی حفاظت می‌شود و مردم ازطریق یک محفظهٔ شیشه‌ای و فلزی آن‌را زیارت می‌کنند.

تصویر ۱: وضعیت فعلی قرآن نگل در ویترین پس از حفاظت و مرمت (تصویر از: بختیار شکری).
Fig. 1: The current state of the Quran in the display case after conservation and restoration (Image by: Bakhtiar Shokri).

در دورهٔ حکومت رضاشاه پهلوی برای مرمت و نگه‌داری اصولی قرآن برای انتقال به موزهٔ ملی ایران تصمیماتی گرفته‌شد که با مخالفت و تحصن مردم روستا روبه‌رو شده و قرآن در محل باقی‌مانده است. در سال ۱۳۷۱هـ.ش. این قرآن سرقت شد، که توسط نیروهای انتظامی وقت کشف و طی مراسمی به روستای نِگِل بازگردانده شد. آخرین سرقت در سال ۱۳۸۳هـ.ش. رخ‌داد که مجدداً قرآن به محل بازگردانده شد و ازسوی میراث‌فرهنگی برای حفاظت آن تدابیری اندیشیده شد (زارعی، ۱۳۹۳).

بحث و تحلیل یافته‌ها

رویکرد اسناد بین‌المللی حفاظت و مرمت در توجه به مردم

جهت بررسی و زمینه‌یابی مشارکت مردم در حفاظت و مرمت لازم است تا این موضوع را در اسناد بین‌المللی حفاظت و مرمت بررسی کنیم. موضوعی که البته به‌صورت کلی‌تر (در حوزه‌های مختلف میراث‌فرهنگی، اعم‌از: گردشگری، مرمت بافت‌های تاریخی، محوطه‌ها و...) در بسیاری از اسناد به آن پرداخته‌شده است؛ اما در حوزهٔ مرمت اشیاء کمتر توجه شده است.

توجه به مردم در حفاظت و مرمت همواره در اسناد بین‌المللی دیده می‌شود. موضوعی که از ابتدا وجود داشته است و در طول زمان تغییر کرده و به‌عبارتی تکامل‌یافته است. در منشورهای ابتدایی تا سال‌های ۱۹۷۰م. بیشتر به مفاهیمی هم‌چون «توجه عمومی به مردم در حفاظت از میراث‌فرهنگی» پرداخته‌شده است. پس از سال ۱۹۷۵م. یک مفهوم جدید برجسته می‌شود؛ یعنی نقش مردم در «حفاظت فراگیر». اما، حفاظت فراگیر چیست؟ پاسخ این پرسش را با استناد به یکی از اسناد بین‌المللی حفاظت و مرمت روشن می‌شود. در «قطعنامهٔ کنگرهٔ آمستردام» (۱۹۷۵م.) از حفاظت فراگیر بحث‌شده است و بیان می‌شود که به تصمیمات محلی مسئولیت بخشیده، آن‌ها را متعهد کرده و شهروندان را به مشارکت می‌خواند؛ به‌طورکلی این مفهوم تقریباً تا سال ۱۹۸۹م. مفهوم غالب است؛ اما پس از این دوره تغییر کوچک، اما ظریفی در رویکرد مشارکت مردم در حفاظت و مرمت دیده می‌شود؛ یعنی مشارکت فعال مردم در حفاظت و ورود در عرصه‌های مدیریتی. مفهومی که پس از منشور بین‌المللی مدیریت میراث باستان‌شناسی مصوب ۱۹۹۰م. برجسته شد و تقریباً تا سال ۲۰۰۰م. بیشتر دیده می‌شود، سعی‌بر آن دارد تا با همکاری متخصصان رشته‌های گوناگون، بالا بردن میزان مشارکت گروه‌های فرهنگی محلی، تأمین و تبادل اطلاعات برای عموم و کارشناسان و ارتقاء سطح آموزش در زمینهٔ مرمت به درک ریشه‌های بومی -محلی، نگه‌داری، حفاظت و مدیریت آثار و ابنیهٔ تاریخی-محلی کمک کند. در این منشور تغییر کوچکی در مفهوم مشارکت دیده می‌شود؛ یعنی مشارکت فعال جامعه که همراه با تصمیم‌گیری باشد. مشارکت باید برپایهٔ دست‌یابی به اطلاعات لازم برای اتخاذ تصمیم استوار باشد؛ لذا پیش‌بینی آموزش به عموم مردم، یک عنصر اساسی است. نکتهٔ مهم دیگر که در این سند دیده می‌شود توجه خاص به مردم محلی است و بر این باور است که حتی در برخی موارد شایسته است، مسئولیت حمایت و مدیریت محوطه‌ها و بناهای تاریخی به عهدهٔ مردم بومی واگذار شود (حبیبی و مقصودی، ۱۳۹۰؛ غنمی و همکاران، ۱۳۸۶: ۶۷۵)؛ به‌طورکلی، یک مفهوم اساسی در لایه‌های اسناد بین‌المللی از منشور بورا به‌بعد دیده می‌شود؛ یعنی «نسبی‌گرایی فرهنگی». این مفهوم در دیگر اسناد بین‌المللی پس از منشور بورا تقویت می‌شود؛ اما در شروع قرن ۲۰م. و یک خیلی برجسته می‌شود. اگر دو مفهوم برجسته در ارتباط با مشارکت مردم در حفاظت و مرمت در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵م. را بخواهیم معرفی کنیم؛ «حفاظت و توسعهٔ پایدار» و «افزایش نسبی‌گرایی فرهنگی» در گرو مشارکت مردم خواهد بود. «منشور ایکوموس» برای مسیرهای فرهنگی (کبک کانادا، ۲۰۰۸) یکی دیگر از اسنادی است که بر یک مفهوم جدید، یعنی «تبادلات میان‌فرهنگی» و نقش آن‌ها در حفاظت و مرمت تأکید دارد. این سند بر این عقیده است که حمایت، حفاظت / نگه‌داری، ارتقاء و مدیریت یک راه فرهنگی، برانگیختن آگاهی همگانی و مشارکت ساکنان مناطقی را می‌طلبد که در مسیر سهیم هستند و هم‌چنین پیوندهای تاریخی پدید آمده در طول راه‌های فرهنگی می‌توانند برای کمک به پروژه‌های مبتنی‌بر همکاری احیاء شده میان مردمانی که ارزش‌ها و دانش به‌خصوص مشترک در گذشته داشتند، کارآمد باشد (ICOMOS Charter, 2008)؛ به‌طورکلی، منشورهای آغازین ایکوموس بر اهمیت برقراری ارتباط همگانی به‌عنوان بخشی ضروری از فرآیند بزرگ‌تر حفاظت تأکید دارند. آن‌ها به‌طور ضمنی اذعان دارند که هرگونه عملکرد مربوط به حفاظت میراث -در همهٔ سنت‌های فرهنگی دنیا- ازنظر ماهوی یک عملکرد ارتباطی است. در صورتی‌که هدف از منشور ایکوموس برای تفسیر و عرضهٔ محوطه‌های میراث‌فرهنگی (کبک کانادا، ۲۰۰۸) تعیین اصول بنیادین تفسیر و عرضه به‌عنوان اجزای ضروری تلاش‌های مربوط به حفاظت میراث و به‌عنوان وسیله‌ای برای بالا بردن درک همگانی و شناخت محوطه‌های میراث‌فرهنگی است (Quebec, 2008). در این سند به تمام جوانب مرتبط با مردم پرداخته‌شده است و در بندبند این سند از مردم یاد شده است. یکی

از نکات قابل‌توجه در این سند کمک به «حفاظت پایدار» محوطه‌های میراث‌فرهنگی ازطریق بالا بردن ادراک و مشارکت همگانی در تلاش‌های حفاظتی است، یعنی حفاظت پایدار در گرو افزایش درک و مشارکت مردم قرارگرفته است. مفهوم دسترسی مردم که تاکنون به آن پرداخته‌شد و در بیشتر اسناد دیده می‌شود در این سند به‌گونه‌ای دیگر به آن توجه شده است و معتقد است که برنامه‌های عرضه و تفسیر می‌بایست دسترسی فکری و فیزیکی همگان را به محوطه‌های میراث‌فرهنگی آسان کند. نکتهٔ مهم و قابل‌تأمل این‌که تاکنون از دسترسی فیزیکی یاد می‌شد؛ اما در این سند دسترسی فکری نیز مدنظر قرار گرفته است. در این سند توجه خاصی به داستان‌سرایی سنتی و خاطرات تاریخی شرکت‌کنندگان به‌عنوان منبع مهمی از اطلاعات شده است؛ هم‌چنین معتقد است که تفسیر و عرضه بایستی ازطریق سنت‌های زندهٔ فرهنگی باشد که نقطهٔ عطفی در توجه به مردم در میراث‌فرهنگی به‌شمار می‌آید. آگاهی‌افزایی یکی از مفاهیمی است که در بیشتر اسناد به آن توجه شده است، اما در این سند به مفهوم بالا بردن آگاهی همگان، به‌عنوان بخشی اساسی از فرآیند حفاظت اشاره‌شده است. اصل چهارم از این سند به احترام به کارکردهای اجتماعی و سنتی محوطه و عملکردهای فرهنگی و منزلت ساکنان محلی و جوامع وابسته پرداخته است. در انتها یکی از مهم‌ترین مفاهیم در بحث حفاظت مطرح می‌شود، یعنی «فراگیر بودن»، به این‌معنا که تفسیر و عرضهٔ محوطه‌های میراث‌فرهنگی باید پیامد همکاری معنادار میان کارشناسان میراث، جوامع وابسته و میزبان، و دیگر ذی‌نفعان باشد (همان)؛ هرچند در سال ۱۹۷۵م. در توصیهٔ دوم از قطعنامهٔ کنگرهٔ آمستردام به «حفاظت فراگیر» اشاره‌شده بود، اما در این سند تعریف کامل و شفافی از این مفهوم به‌همراه راهکارهایی جهت انجام بهتر ارائه شده است. در بحث مشارکت مردم اشاره شده است که این حق و مسئولیت همه است که باورها و جنبه‌های فکری خود را اعلام کنند؛ هرچند مفهوم «انسجام اجتماعی» از سال ۲۰۰۳م. در کنوانسیون صیانت از میراث‌فرهنگی ناملموس دیده می‌شود؛ اما در اسنادی مانند «اعلامیهٔ ورشو» و «اصول والتا» بیشتر به آن پرداخته‌شده است. اعلامیهٔ ورشو (فرهنگ-حافظه-هویت) ۲۰۱۱م. معتقد است که میراث مستند از اهمیت ویژه‌ای برای «انسجام اجتماعی» برخوردار است؛ زیرا اساس لازم برای گفتگو، احترام و درک متقابل در روابط بین تمدن‌ها، جوامع و گروه‌های اجتماعی را تشکیل می‌دهد. برای اولین‌بار در این سند به مفهوم «انسجام اجتماعی» و نقش میراث‌فرهنگی در تقویت آن پرداخته‌شده است که رویکردی جدید در ارتباط با مردم و میراث‌فرهنگی به‌حساب می‌آید (Warsaw Declaration, 2011).

«اصول دوبلین» برای حفاظت از محوطه‌ها، سازه‌ها، مراتع و چشم‌اندازهای میراث طبیعی (۲۰۱۱) معتقد است که مشارکت جوامع و دیگر ذی‌نفعان بخشی جدایی‌ناپذیر از روند پژوهش و مستندنگاری محوطه‌ها و سازه‌های میراث صنعتی است؛ از طرفی، یکی از نکات بارز این سند، آن است که معتقد است که داستان‌های شفاهی و یا نوشتاری مردم که به فرآیندهای کار مرتبط بودند را نیز باید گردآوری کرد. نکتهٔ دیگر در ارتباط با این سند این‌که آگاهی و شناخت همگانی میراث صنعتی روش‌های مهمی برای حفاظت کارآمد آن می‌باشد (Dublin Principles, 2011).

بیانیهٔ فلورانس ۲۰۱۴ ایکوموس، گفتمان گسترده‌ای را به‌پیش می‌برد که ایکوموس را قادر می‌سازد تا بینش لازم برای تقویت توسعهٔ پایدار، هم‌آهنگ و میان‌فرهنگی را با قراردادن مردم در کانون گفتمان فرهنگی که در آن تنوع فرهنگی از طریق ارزش‌های میراث و چشم‌انداز بیان گردیده، فراهم آورد. در این سند بر اشتراک‌گذاری هویت‌های جامعه تأکید دارد. از طرفی معتقد است افزایش دانش و آگاهی فرهنگی از میراث یک مکان -ملموس و ناملموس- «گفتگوی میان فرهنگی» معناداری را درمیان جامعهٔ میزبان و بازدیدکنندگان شکل می‌دهد. در این سند تأکید خیلی زیادی بر توجه به مردم و جامعه، به‌ویژه جوانان در پروژه‌های حفاظت از میراث‌فرهنگی شده است. این سند معتقد است که حفاظت پایدار و صیانت از میراث‌فرهنگی ناملموس را تنها می‌توان با پروراندن آگاهی، شناخت و دانشی ژرف درمیان جوامع محلی نسبت به اهمیت میراث آن‌ها و تأثیرات گوناگونی که برای ایجاد یک فرهنگ منحصربه‌فرد و تداوم آن گرد هم آمدند، به‌دست آورد. یکی از مهم‌ترین مفاهیم نوین در این سند «حفاظت جامعه‌محور» و تفویض اختیارات به ساکنان محلی است. این سند به رویکرد از پایین به بالا برای حفاظت و مدیریت کارآمد میراث اعتقاد دارد (florence declaration, 2014). در سال ۲۰۱۸م. «بیانیهٔ

بارسلونا» یکی از اسنادی است که نگاه ویژه به مردم در حفاظت و مرمت دارد. در این سند مفاهیم کاملاً جدید و رویکردهای متفاوتی نسبت به جایگاه مردم در حفاظت از میراث‌فرهنگی ارائه‌شده است؛ از جمله این‌که، این سند معتقد است که ساکنان جامعهٔ محلی باید ذی‌نفعان اصلی هرگونه فعالیت در محل زندگی‌شان باشند. آن‌ها باید مورد مشورت قرار گیرند و در فرآیند تصمیم‌گیری از مرحلهٔ اول آن گنجانده شوند. توانمندسازی اجتماعات و مشارکت اجتماعی، عوامل کلیدی در اجتناب از تعارض بین استفاده مشترک از مکان‌های میراث‌فرهنگی بین ساکنین و بازدیدکنندگان است. در این سند اعتقاد بر این است که مردم باعث اضافه‌شدن ارزش به مکان هستند و درواقع «ساکنان بخشی از تجربهٔ فرهنگی / گردشگری و بهترین سفیران سرزمین و هویت آن هستند». ازطرفی میراث‌فرهنگی، به‌ویژه میراث معنوی، یک مفهوم زنده است که به‌شدت در جامعهٔ محلی ریشه دارد. ساکنان بخشی فعال از این میراث هستند، آن‌ها به اصالت یک مکان کمک می‌کنند، زندگی خود، فرهنگ منحصربه‌فرد و میراث جایگزین (سنت‌ها، غذا، سایت‌های تاریخی و غیره) را حفظ می‌کنند؛ درحالی‌که موجب تضمین پایداری آن می‌شوند (Barcelona Declaration, 2018). جدول ۱، مفاهیم مرتبط با مشارکت و مداخلهٔ مردم در حفاظت و مرمت را از اولین اسناد تا به امروز در حوزهٔ حفاظت از میراث‌فرهنگی نشان می‌دهد.

جدول ۱. مهم‌ترین مفاهیم در توجه به مردم در حفاظت و مرمت در دوره‌های زمانی مختلف

Table 1: The most important concepts in considering people in conservation and restoration in different time periods

توجه عمومی به مردم در حفاظت از میراث فرهنگی	۱۹۳۰ تا ۱۹۷۰– ۷۵
نقش مردم در حفاظت فراگیر	۱۹۷۵– ۱۹۸۹
مشارکت فعال مردم در حفاظت و ورود در عرصه‌های مدیریتی	۱۹۹۰– ۲۰۰۰
حفاظت و توسعه پایدار و افزایش نسبی‌گرایی فرهنگی در گرو مشارکت مردم	۲۰۰۰– ۲۰۰۵
تبادلات میان‌فرهنگی و نقش آن‌ها در حفاظت و مرمت	۲۰۰۵– ۲۰۱۰
انسجام اجتماعی و نقش میراث فرهنگی در تقویت آن	۲۰۱۰– ۲۰۱۳
حفاظت جامعه‌محور و گفتگوی بین فرهنگی	۲۰۱۴– ۲۰۲۲

فرآیند حفاظت و مرمت قرآن نِگِل و تحلیلی بر اقدامات انجام‌شده

درواقع پرداختن به فرآیند حفاظت و مرمت قرآن نِگِل مفاهیم زیادی را به‌همراه دارد؛ ازجمله مسئله استفاده از علوم سخت و علوم نرم[۲] در حفاظت و مرمت و تفاوتی که در فرآیند حفاظت و مرمت ایجاد می‌کنند، با توجه به رویکردهای غالب در دوره‌های زمانی مختلف در حفاظت و مرمت.

رویکرد غالب در حفاظت و مرمت قرآن نِگِل رویکرد «پایین به بالا» بوده است؛ موضوعی که در بند ۴ بیانیهٔ فلورانس تأکید شده است. یکی از مهم‌ترین مفاهیم نوین در این سند «حفاظت جامعه‌محور» و تفویض اختیارات به ساکنان محلی است. این سند به رویکرد از پایین به بالا[۳] برای حفاظت و مدیریت کارآمد میراث اعتقاد دارد؛ یعنی شروع حفاظت از مردم و یک راهکار عملی و شفاف جهت طرح رابطهٔ صحیح بین حفاظت‌گران و جوامع پیشنهاد کرده است؛ یعنی به رسمیت شناساندن نقشی فعال برای جوامع در ساختارهای رسمی برنامه‌ریزی مدیریتی با دادن حق رأی و اظهارنظر به جامعه در فرآیندهای تصمیم‌گیری حفاظتی از اهمیت برخوردار است. نقش کارشناسان میراث به‌عنوان کسانی‌که، مشاورهٔ فنی ارائه می‌کنند و هنگامی‌که حضور و نقش جامعه در کار با میراث چندپاره شده به‌صورت یک تسهیل‌کننده عمل می‌کند را می‌بایست به رسمیت شناخت (Florence Declaration, 2014). موضوعی که به‌وضوح در حفاظت و مرمت قرآن نِگِل دیده می‌شود. باور مردم منطقه و روستا بر این بود که قرآن نباید از مسجد روستا جابه‌جا شود و به نقطهٔ دیگری انتقال یابد (زارعی، ۱۳۹۳). این موضوع حفاظت و مرمت این اثر را برای مسئولین و دولت دشوار کرده بود. قرآن‌های زیادی از سایر روستاهای اطراف جهت مرمت به تهران منتقل شدند؛ اما مردم نِگِل به‌هیچ عنوان با انتقال اثر به جای دیگر موافقت نکردند (م. علوی، مصاحبهٔ شخصی، ۹ اسفند ۱۴۰۱). مؤید این موضوع این‌که در ابتدا پیشنهاد شده بود که این

اثـر در سـنندج و تحت‌نظر هیئـت امنـا و مـردم مرمـت شـود؛ امـا برخـی از ریش‌سـفیدان بـه میراث‌فرهنگـی کردسـتان مراجعـه کـرده و به‌شـدت بـا ایـن‌کار مخالفـت کـرده بودنـد (ح. ملکیـان، مصاحبـهٔ شـخصی، ۱۰ اسـفند ۱۴۰۱). هرچنـد شاید مسئولین هماننـد قبـل خواهـان همـان رویکـرد بالا بـه پاییـن بودنـد، زیـرا ایـن رویکـرد بـرای مسـئولین مشـکلات کمتـری به‌همـراه دارد؛ امـا مـردم نِـگِل و روسـتاهای اطـراف کـه ایـن اثـر بـرای آن‌هـا ارزشـمند اسـت بـا ایـن‌کار موافـق نبودنـد. همـهٔ ایـن مـوارد نشـان‌دهندهٔ ایـن اسـت کـه مرمـت قـرآن نِـگِل درنهایـت رویکـرد پاییـن بـه بـالا داشـته اسـت و یـک حفاظـت/ مرمـت «جامعـه محـور» بـوده اسـت. ایـن مسـئله در بسـیاری از اسـناد جهانـی اشـاره شـده اسـت؛ ازجملـه «بیانیـهٔ فلورانـس» یـا «بیانیـهٔ دهلـی» بـر دموکراسـی و رویکردهـای جامعـه-محـور و درگیـر سـاختن سـاکنان در حفاظـت تأکیـد دارد (احمـدی و آفتابـی، ۱۴۰۱). نکتـهٔ مهـم در مرمـت ایـن اثـر ایـن‌کـه از معـدود اشـیای تاریخـی فرهنگـی اسـت کـه مـردم مداخلـهٔ مسـتقیم در حفاظـت و مرمـت آن دارنـد. به‌نوعـی مشـارکت مـردم یـک مشـارکت فعـال و حفاظـت/ مرمـت ایـن اثـر یـک حفاظـت/ مرمـت جامعـه-محـور به‌حسـاب می‌آیـد. لازمـهٔ ایـن نـوع رویکـرد و نـوع حفاظـت و مرمـت ایـن اسـت کـه دامنـهٔ علـوم مورداسـتفاده در ایـن حفاظـت و مرمـت نیـز گسـترش یابـد و از تمرکـز بـر علـوم سـخت فراتـر رفتـه و علـوم نـرم را نیـز شـامل شـود.

«ولـز» معتقـد اسـت کـه نتیجـهٔ یـک سیسـتم پوزیتیویسـتی بسـیاری از معانـی غلیـظ مرتبـط بـا میـراث، ازجملـه احساسـات مـردم و وابسـتگی‌های عاطفـی مرتبـط بـا اثـر را از دسـت خواهـد داد (Wells, 2017). ازطرفـی خصوصیـات کامـل اشـیاء بیـش از یـک توصیـف فیزیکـی اسـت و شـامل اطلاعاتـی هـم درمـورد جنبه‌هـای مـادی و هـم جنبه‌هـای غیرمـادی یـک شـئ می‌شـود، کـه بـه اصطـلاح بـه «طبیعـت دوگانـه» معـروف اسـت. مجموعـه‌ای از ایـن اطلاعـات، نمایـی کلـی و عمیـق در تمـام ابعـاد آن‌را تولیـد می‌کنـد (Appelbaum, 2010)؛ بنابرایـن می‌تـوان این‌گونـه برداشـت کـرد کـه جهـت حفاظـت و مرمـت یـک شـئ تاریخـی فرهنگـی کـه ابعـاد مختلفـی دارد، نیـاز اسـت تـا از جنبه‌هـای مختلـف علـوم بهـره گرفـت. درواقـع، تفـاوت حفاظـت و مرمـت قـرآن نِـگِل در ایـن اسـت کـه خواسـته یـا ناخواسـته از علـوم مختلـف در حفاظـت و مرمـت آن اسـتفاده‌شـده اسـت؛ هـم از علـوم سـخت و هـم از علـوم نـرم. درواقـع حفاظـت از میراث‌فرهنگـی یـک رشـتهٔ کاربـردی اسـت کـه همـهٔ علـوم به‌خصـوص علـوم انسـانی و علـوم اجتماعـی را نیـاز دارد (Lagnesjö, 2015).

در چنـد دهـهٔ گذشـته، درخواسـت فزاینـده‌ای بـرای تغییـر دیـدگاه هسـتی‌شـناختی حفاظـت از میـراث به‌طوری‌کـه بتوانـد طیـف وسـیع‌تری از ارزش‌هـای اجتماعـی-فرهنگـی و تجربـی را در خـود جـای دهـد، وجـود داشـته اسـت. هـدف جانشـینی پارادایـم پوزیتیویسـتی مسـلط نیسـت، بلکـه بیشـتر آن‌را بـا یـک پارادایـم جامع‌تـر، یک‌پارچه‌تـر و سـازنده‌تر تحسـین (Compliment) می‌کنـد (Wells, 2015). در قـرن ۲۱م.، درک و ارزیابـی میـراث به‌طـور فزاینده‌ای یـک میـدان نبـرد هسـتی‌شـناختی و معرفت‌شـناختی اسـت (رضایی‌کلانتـر، ۱۳۸۸). ازطرفـی، اگـر بـه اشـیایی هم‌چـون قـرآن نِـگِل بپردازیـم، در زمـرهٔ اشـیایی به‌شـمار می‌آینـد کـه به‌شـدت بـا مـردم در ارتبـاط بـوده و بـرای مـردم مقـدس هسـتند. حفاظـت و مرمـت قـرآن نِـگِل موضوعـی اسـت کـه سـخت بـا مـردم در ارتبـاط بـوده اسـت. نکتـهٔ مهـم درمـورد قـرآن نِـگِل ایـن اسـت کـه نه‌تنهـا مـردم روسـتای نِـگِل، بلکـه بـرای افـراد روسـتاها و شـهرهای مجـاور نیـز مقـدس اسـت و دارای احتـرام ویـژه (م. علـوی، مصاحبـهٔ شـخصی، ۹ اسـفند ۱۴۰۱). اگـر از دیـدگاه علـوم مختلـف نیـز بررسـی کنیـم؛ موضـوع مطالعـهٔ علـوم سـخت، ماننـد فیزیـک یـا شـیمی، طبیعـت بی‌روح اسـت (هسـتی‌شناسـی مـادی)، امـا موضـوع مطالعاتـی علـوم اجتماعـی، انسـان اسـت کـه دارای قـدرت تفکـر اسـت و نشـان‌دهندهٔ غیرمـادی بـودن آن اسـت (میرمحمـدی، ۱۳۹۱). هم‌چنیـن ازنظـر «دیامونـد» معمـولاً علـوم سـخت بـا آزمایـش و اطلاعـات دقیـق به‌دسـت می‌آینـد؛ امـا بسـیاری از پدیده‌هـای جهـان ماننـد روان‌شناسـی و رفتـار انسـان؛ و همـهٔ پدیده‌هـای جوامـع بشـری، ازجملـه مردم‌شناسـی فرهنگـی، اقتصـاد، تاریـخ و سیاسـت اغلـب بـا ایـن روش‌هـا حـل نمی‌شـوند (Diamond, 1987)؛ بنابرایـن علـوم سـخت بـه تنهایـی در حفاظـت و مرمـت قـرآن نِـگِل ناتـوان بوده‌انـد و علـوم نـرم در ایـن حفاظـت و مرمـت یاری‌رسـان بـوده اسـت.

درواقـع حساسـیت مـردم منطقـه بـه ایـن قـرآن فرآینـد حفاظـت آن‌را از همـان ابتـدا آغـاز کـرده بـود و به‌نوعـی نمی‌تـوان آغـازی بـرای حفاظـت نـرم ایـن اثـر معرفـی کـرد. ایـن حساسـیت‌ها می‌توانـد ازطرفـی ناشـی از تقـدس قـرآن و باورهـای عامیانـه (نسـبت دادن بـه خلیفـهٔ سـوم) و ازطرفـی سـرقت‌های پیاپـی ایـن قـرآن در چندیـن‌سـال قبـل باشـد؛ به‌هرحـال همـهٔ ایـن مـوارد در حـوزهٔ علـوم نـرم قـرار می‌گیرنـد و پرداختـن بـه آن‌هـا تنهـا بـا علـوم سـخت ممکـن نیسـت؛ امـا بـا توجـه

به آسیب‌هایی که در قرآن نِگِل وجودداشت؛ حفاظت و مرمت این اثر با اتکاء به علوم سخت در دستور کار قرار گرفت و نهایتاً این عمل در سال ۱۳۹۶هـ.ش. با همکاری میراث‌فرهنگی و توسط «حمید ملکیان» انجام شد (م. علوی، مصاحبهٔ شخصی، ۹ اسفند ۱۴۰۱؛ ح. ملکیان، مصاحبهٔ شخصی، ۱۰ اسفند ۱۴۰۱).

ملکیان معتقد است که تفاوت اصلی این اثر با سایر آثار تاریخی این است که قرآن نِگِل حامی مردمی دارد و مردم منطقه با جان و دل از این اثر محافظت می‌کنند و سایر آثار حامی دولتی (ح. ملکیان، مصاحبهٔ شخصی، ۱۰ اسفند ۱۴۰۱)؛ بنابراین می‌توان مردم را قلب تپندهٔ میراث دانست و توجه به میراث‌فرهنگی بدون توجه به مردم بدون معنا خواهد بود (Rosilawati et al., 2020). ازطرفی اولین مرحله در درک اثرات هر پروژه، مرحلهٔ شناخت ذی‌نفعان است که نقش به‌سزایی در موفقیت آن دارد به باور «آرنت»[۴] (۱۹۶۸) مشروعیت یک طرح زمانی حاصل می‌شود که تمامی دیدگاه کنش‌گران در طرح شنیده شود و تصمیم‌گیری‌ها برآیندی از فهم دوجانبه باشد؛ بنابراین شناخت ذی‌نفعان و درک دیدگاه و موضع آن‌ها نسبت به طرح اهمیت می‌یابد (متقی و همکاران، ۱۳۹۹). موضوعی که در حفاظت و مرمت قرآن نِگِل به‌خوبی رعایت شده است. امروزه تمرکز بر فرآیند یک‌پارچهٔ حفاظت علمی (حفاظت مشارکتی و مشارکت ذی‌نفعان) است. این رویکرد توسط مجموعه‌ای از اسناد و مطالعات در این‌زمینه پیشنهادشده است که مجموعهٔ خاصی از اصول وابسته به‌هم را برای تکمیل آن پیشنهاد می‌کند (Spiridon & Sandu, 2015). هرچند مفهوم ذی‌نفعان بسیار گسترده است و افراد زیادی را دربر می‌گیرد؛ اما بیانیهٔ بارسلونا توجه به ساکنان جامعهٔ محلی به‌عنوان ذی‌نفعان اصلی را تأکید می‌کند (Barcelona Declaration, 2018). سازمان‌های بین‌المللی نیز توصیه‌های خود را ارائه داده‌اند: هنگام تدوین سیاست‌ها و اجرای پروژه‌های توسعهٔ اقتصادی-اجتماعی، باید از ابتدا چهار طرف وجود داشته باشد: مدیران، صاحبان پروژه‌ها، متخصصان بخش مربوطه و جوامعی که تحت‌تأثیر پروژه هستند . هم‌آهنگی فعال بین چهار طرف ذکرشده در بالا، قانونی‌بودن و عملی‌بودن را در حل هم‌آهنگ رابطهٔ بین حفاظت از میراث و توسعهٔ اجتماعی-اقتصادی تضمین می‌کند (Son & Dang, 2019). تفاوت عمدهٔ حفاظت و مرمت با استفاده از علوم سخت و علوم نرم در همین موضوع است؛ این‌که حفاظت و مرمت با علوم سخت صرفاً یک عملیات موضعی و زمان‌دار است، یعنی زمان آغاز و پایان دارد؛ مثلاً حفاظت/مرمت با استفاده از علوم سخت قرآن نِگِل در اواخر شهریور ماه سال ۱۳۹۶هـ.ش. آغاز و در دی‌ماه همان‌سال پس از گذشت چهار ماه تمام شد (ح. ملکیان، مصاحبهٔ شخصی، ۱۰ اسفند ۱۴۰۱). هرچند در همین مدت نیز اگر علوم نرم دخالت نداشتند، مرمت این اثر ممکن نبود؛ زیرا رایزنی برای مرمت این اثر از ماه‌ها و حتی سال‌ها قبل آغاز شد و موافقت اهالی روستا با تلاش‌های مجموعهٔ میراث‌فرهنگی و نیروهای دولتی با همکاری امام جمعه و معتمدین روستا اخذ شد (ح. ملکیان، مصاحبهٔ شخصی، ۱۰ اسفند ۱۴۰۱؛ م. علوی، مصاحبهٔ شخصی، ۹ اسفند ۱۴۰۱). پس تلاش در جهت کسب موافقت مردم جهت حفاظت و مرمت این اثر نیز موضوعی است که با علوم نرم ممکن شده است. ازطرفی حساسیت‌های مردمی و سرقت‌های صورت‌گرفته که مفاهیم نرمی در حفاظت قرآن نِگِل هستند منجر به یک رویکرد سخت، یعنی حفاظت فیزیکی اثر تحت شرایط ویژه شده است. جهت نگه‌داری و مراقبت از اثر یک محفظه با شیشهٔ ضد گلوله و تمهیدات ویژه آماده‌شده است و قرآن در آن به‌نمایش درآمده است. هنگامی‌که قصد تعرض به این اثر باشد، به‌صورت اتومات به صندوق تعبیه‌شده در قسمت زیرین منتقل می‌شود و یک صفحهٔ فولادی روی آن‌را پوشش می‌دهد (م. علوی، مصاحبهٔ شخصی، ۹ اسفند ۱۴۰۱؛ ح. ملکیان، مصاحبهٔ شخصی، ۱۰ اسفند ۱۴۰۱).

حتی قرآن نِگِل به‌عنوان یک شئ تاریخی فرهنگی کارکردهای اجتماعی داشته است. درمورد قرآن نِگِل معتقدند که نابودکنندهٔ تضادهای اجتماعی است. به‌نقل از (حسینی و همکاران، ۱۴۰۰)، «ئاوات اردلان» یکی از مصاحبه‌شوندگان روستای نِگِل، روایتی از تضادهایی که دین به‌عنوان تنها عامل نابودکنندهٔ آن بوده است، اشاره می‌کند؛ وی می‌گوید که سرقت قرآن نِگِل باعث اختلاف و درگیرهای زیادی بین اهالی روستا و حتی روستاهای اطراف شد، درگیری‌ها ادامه داشت و حتی بسیاری از بزرگان و رجال سیاسی و مدنی از روستاهای مریوان و شهر مریوان و سنندج برای پایان‌دادن به نزاع به روستا آمدند؛ ولی این نزاع و درگیری پایانی نداشت تا این‌که قرآن سرقت رفته پیدا شد و به روستا برگردانده شد و تمامی تناقضات فکری و تناقضات و تعارضات

اجتماعی از بین رفت (همان، ۱۴۰۰). برخی کارکردهای دیگر نیز برای قرآن ذکر شده است؛ از جمله «بختیار شکری» به شفایافتن بیماران و حاجت‌گرفتن برخی مردم از قرآن اشاره کرده است (ب، شکری، مصاحبهٔ شخصی، ۹ آبان ۱۴۰۳). آن‌چه از روایت مصاحبه‌شونده تا اینجا مشهود است بسیاری از اختلافات و ناامیدی‌های روستائیان برمبنای این قرآن (نِگِل) حل‌وفصل می‌شد و به مردم امید می‌داد؛ یعنی قرآن پیش از وجود و ظهور اختلافات و تضادهای اجتماعی موجود است و اجازهٔ بروز اختلاف و کشمکش را نمی‌دهد و به محض بروز اختلاف در بین آنان میانجی‌گری می‌کند؛ بدین‌ترتیب به گفتهٔ مصاحبه‌شونده، به محض دعوا یا اختلاف، یا برمبنای قسم به قرآن مذکور اختلاف حل می‌شد یا به این قرآن محول می‌شد و دیگر اختلاف حل می‌شد (حسینی و همکاران، ۱۴۰۱).

نتیجه‌گیری

مشارکت مردم در حفاظت و مرمت چشم‌اندازی پر رنگ در اسناد بین‌المللی است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که به مردم و نقش آن‌ها در حفاظت و مرمت از ابتدایی‌ترین منشورها، توجه شده است؛ اما رویکردهای آن متفاوت بوده است و مفاهیمی هم‌چون: دسترسی عمومی، آگاهی‌رسانی و آموزش به مردم نسبت به اهمیت حفاظت از میراث‌فرهنگی، ترغیب به حمایت از آثار تاریخی و مشارکت مردم بومی در حفاظت در بیشتر اسناد بین‌المللی به آن توجه شده است و موضوع مشترک بیشتر این اسناد است که همه از مصداق‌های رویکرد بالا به پایین در حفاظت و مرمت بوده‌اند؛ هم‌چنین با گذشت زمان رویکردهای جدیدی در این حوزه وارد شده است. می‌توان اذعان داشت که رویکرد کلی غالب تا قبل از منشور بورا، رویکرد پوزیتیویستی است و در کنار آن نوع نگاه نسبت به مردم از بالا به پایین است. پس از قطعنامهٔ کنگرهٔ آمستردام تا سال ۱۹۸۹م. و سند توصیه‌هایی برای حفاظت از فرهنگ سنتی و فولکلور، رویکرد غالب «حفاظت فراگیر» بوده است؛ هرچند در این دوره بر مفاهیم عمومی ذکرشده در دورهٔ قبل نیز تأکید می‌شود؛ اما رویکرد پایین به بالا در حال شکل‌گیری است. از ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۹م. رویکرد توجه به مردم در حفاظت از میراث‌فرهنگی کمی تغییر می‌کند و علاوه‌بر توجه به مفاهیم گذشته، بر «مشارکت فعال» مردم در حفاظت و مرمت تأکید شده است و ورود مردم در مسائل مدیریتی و مهم حفاظت را مطرح می‌کند. در آغاز قرن ۲۱م. رویکردهای جدیدی در حوزهٔ مشارکت مردم و جوامع در حفاظت از میراث‌فرهنگی دیده می‌شود. مهم‌ترین رویکرد غالب در این دوره توجه به حفاظت و توسعهٔ پایدار در گرو مشارکت مردم در فرآیند حفاظت است. به‌طورکلی در اسناد بین‌المللی رویکرد غالب، رویکردهای مشارکتی است که هم‌زمان با گسترش نسبی‌گرایی فرهنگی -که از منشور بورا آغاز شد- بر رویکرد پایین به بالا در حفاظت و مرمت استوار است. اخیراً نیز تأکید فراوانی بر «حفاظت جامعه‌محور[۵]» و «گفتگوی بین فرهنگی» دیده می‌شود. نکتهٔ حائز اهمیت این‌که هرچند مشارکت مردم در حفاظت و مرمت بسیار تأکید شده است و حتی نمونه‌هایی از آن وجود دارد؛ اما این مشارکت و مداخله در حوزهٔ مرمت اشیای تاریخی فرهنگی نبوده است. به‌همین دلیل، مرمت قرآن نِگِل یک موضوع کاملاً خاص و ویژه به‌شمار می‌آید. از آنجاکه مردم در فرآیند حفاظت و مرمت این اثر مداخلهٔ مستقیم و غیرمستقیم داشته‌اند؛ لذا نشان‌دهندهٔ اهمیت اثر نزد جامعه است که خود دلیلی بر حفاظت دائمی اثر نزد جامعه خواهد بود. فرآیند حفاظت و مرمت قرآن نِگِل از آنجایی‌که یک حفاظت و مرمت «جامعه‌محور» متکی‌بر علوم نرم و علوم سخت و با یک رویکرد پایین به بالا انجام‌شده است؛ یک حفاظت و مرمت کاملاً متفاوت و خاص بوده است و از همهٔ این جهات دارای اهمیت است.

سپاسگزاری

بدین‌وسیله از جناب آقای حمید ملکیان مرمتگر قرآن نگل، جناب آقای سید محسن علوی، مدیرکل سابق میراث‌فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کردستان، مدیریت محترم پست بانک روستای نگل و همچنین مردم خونگرم روستای نگل که ما را در انجام این تحقیق یاری کردند، صمیمانه تشکر می‌کنیم.

درصد مشارکت نویسندگان

سهم هر دو نویسنده در نگارش مقاله برابر بوده است.

تعارض منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

پی‌نوشت

۱. در این‌زمینه مردم محلی معتقدند که نام قدیم روستا نوگل بوده است که به دو موضوع اشاره دارد؛ یکی به معنای نُه‌گل که در متن به آن اشاره شد و دوم به احترام قرآن روستای جدیدی احداث شد که نوگل (اشاره به قرآن) نام گرفت (کریمی و همکاران، ۱۴۰۳).

۲. علوم سخت و علوم نرم عبارتنداز: اصطلاحات گفتاری که برای مقایسهٔ رشته‌های علمی براساس قوام روش‌شناختی، دقت و عینی‌بودن استفاده می‌شود. به‌طور طبیعی علوم طبیعی (مثلاً زیست‌شناسی، شیمی، فیزیک) «سخت» هستند؛ درحالی‌که علوم اجتماعی (مثلاً اقتصاد، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی) معمولاً به‌عنوان علوم «نرم» توصیف می‌شوند (Wilson, 2012). درواقع «بچر» (۱۹۸۹)جوامع انضباطی را به علوم سخت و نرم طبقه‌بندی کرد.

۳. منظور از رویکرد بالا به پایین این است که حفاظت/ مرمت‌گر بدون درنظر گرفتن مردم به اثر توجه کند یا این‌که توجه به مردم یک توجه دستوری با رویکرد بالا به پایین باشد. درصورتی‌که اگر حفاظت/ مرمت‌گر قبل از مداخله در اثر، محیط اطراف اثر، جنبه‌های فرامادی، ذی‌نفعان و مردمی که ارتباط با اثر دارند را بشناسد و در فرآیند حفاظت/ مرمت اثر از آن‌ها کمک بگیرد و به‌نوعی خواهان مشارکت فعال آن‌ها در حفاظت اثر باشد، سپس با درنظر گرفته همهٔ این شرایط فرآیند حفاظت/ مرمت را انجام دهد می‌توان گفت رویکرد پایین به بالا حاکم بوده است؛ هم‌چنین در بند ۴ بیانیهٔ فلورانس بر رویکرد پایین به بالا برای حفاظت و مدیریت مؤثر میراث تأکید شده که در این‌راستا مهم‌ترین اقدام، فراهم‌کردن امکانات به‌منظور دخیل‌کردن جوامع محلی در فرآیند تصمیم‌گیری است (Florence Declaration, 2014).

4. Arendt

۵. تأکید بر دموکراسی و رویکردهای جامعه‌محور و درگیرساختن ساکنان در حفاظت (بیانیهٔ دهلی، ۲۰۱۷).

کتابنامه

- احمدی، احسان، و آفتابی، پگاه، (۱۴۰۱). «بررسی جایگاه مشارکت اجتماعی در فرایند سیاست‌گذاری حفاظتی و مدیریتی شهرهای میراث جهانی». باغ نظر، ۱۹ (۱۱۵): ۶۹-۸۰. https://doi.org/10.22034/bagh.2022.306349.5010

- حبیبی، محسن، و مقصودی، ملیحه، (۱۳۹۰). مرمت شهری: تعاریف، نظریه‌ها، تجارب، منشورها و قطع نامه‌های جهانی، روش‌ها و اقدامات شهری. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- حسینی، سید یاسین، محدثی گیلوائی، حسن، و تاج‌الدین، محمدباقر، (۱۴۰۰). «دین و تضاد اجتماعی در کردستان ایران: نیمقرن اخیر». مطالعات میان فرهنگی، ۸۹-۱۳۲. https://journals.iau.ir/article_690668.html

- حسینی، سید یاسین، محدثی گیلوائی، حسن، و تاج الدین، محمد باقر، (۱۴۰۱). «مطالعه کیفی تضادهای اجتماعی مرتبط با دین (میدان مطالعه: استان کردستان)». جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۴(۳): ۱۶-۳۹. https://doi.org/10.34785/J016.2022.028

- رضائی، نعیمه، و فرجی، فرناز، (۱۳۹۷). «ارزیابی نقش سازمان های غیردولتی در حفاظت از میراث معماری و شهری؛ مطالعهٔ تطبیقی ایران و فرانسه». هویت شهر، ۱۲(۱): ۲۷-۳۶. https://dorl.net/dor/20.1001.1.17359562.1397.12.1.3.2

- زارعی، محمدابراهیم، (۱۳۹۳). «بررسی و تحلیل نسخه خطی قرآن نِگِل». نگارینه هنر اسلامی، ۴-۱۵. https://doi.org/10.22077/nia.2014.543

- رضایی‌کلانتری، مرضیه، (۱۳۸۸). «جایگاه هویت انسان به ویژه زنان در دنیای پست مدرنیسم». مدیریت فرهنگی، ۳ (۴: پیاپی ۶): ۱۲۳-۱۳۶. https://sanad.iau.ir/Journal/jcm/Article/818480

- سنندجی، شکرالله، (۱۳۷۵). تحفه ناصری در تاریخ و جغرافیای کردستان. چاپ دوم.امیر کبیر.

- غنمی، امید، صمدی، یونس، و چراغچی، سوسن، (۱۳۸۶). مجموعه قوانین، مقررات، آئین‌نامه‌ها و معاهدات سازمان میراث‌فرهنگی صنایع‌دستی و گردشگری. تهران: سازمان میراث‌فرهنگی کشور، اداره کل امور فرهنگی.

- کیهانپور، محسن، (۱۳۹۷). «فرهنگ تخریب یا تخریب فرهنگی!... بررسی نمونه‌هایی از رفتارهای فرهنگی به‌عنوان عوامل مخرب در آثار تاریخی فرهنگی ایران». باغ نظر، ۴۱-۵۲. https://doi.org/10.22034/bagh.2018.69479

- متقی، طاهره، رفیعیان، مجتبی، و صارمی، حمیدرضا،(۱۴۰۰). «واکاوی تعارض ذی‌نفعان در نواحی تاریخی شهری مورد پژوهی طرح حریم حفاظتی محلهٔ سنگلج تهران (علمی پژوهشی)». مطالعات معماری ایران، ۹(۱۷): ۱۹۷-۲۱۸ https://doi.org/10.22052/9.17.197

- مومنی‌راد، اکبر، علی‌آبادی، خدیجه، فردانش، هاشم، و مزینی، ناصر، (۱۳۹۲). «تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش؛ ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج». اندازه‌گیری تربیتی، ۴: ۱۸۷-۲۲۲. https://jem.atu.ac.ir/article_92.html

- میرمحمدی، مهدی، (۱۳۹۱).«اطلاعات به مثابه علم». مطالعات راهبردی، ۱۵ (۲: ۵۶): ۷-۴۱. DOR: 20.1001.1.17350727.1391.15.56.1.0

- Appelbaum, Barbara, (2010). *Conservation treatment methodology*.

- Amsterdam, (1975). *The Declaration of Amsterdam*.

- Athens. (1931). *The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments*.

- Ahmadi, E. & Aftabi, P., (2022). "Examining the Position of Community Participation in the Process of Conservation and Management Policymaking of World Heritage Cities". *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar,* 19(115): 69-80. https://doi.org/10.22034/bagh.2022.306349.5010.

- Adibzadeh, S. Khaleghian, S. & Saedvandi, M., (2021). "Cultural And Social Factors Influencing The Historical Participation Of The Isfahan People In The Preservation Of The Isfahan Jade Mosque". *Journal of Architectural Thought,* 4(8): 29-39. https://doi.org/10.30479/at.2020.11706.1337

- Barcelona Declaration, (2018). *Barcelona Declaration*.

- Budapest Declaration, (2002). *Budapest Declaration on World.*

- Charter, T., (1976). *Cultural Tourism Charter*.

- Convention, (1970). *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit*, ImportExport and Transfer of Ownership of Cultural Property.

- Convention, (1972). *Onvention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage.*

- Copsey, N. & Rowe, C., (2011). *The Preservation and Enhancement of Cultural Heritage in Mediterranean.* Birmingham: European Union.

- Dublin Principles, (2011). *Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites*, Structures, Areas and Landscapes, (The Dublin Principles).

- Dümcke, C. & Gnedovsky, M., (2013). "The social and economic value of cultural heritage: literature review". *EENC paper*, 101-114

- Diamond, J., (1987). "Soft sciences are often harder than hard sciences". *Discover*, 34-39.

- Faro Convention, (2005). *Convention on the Value of Cultural Heritage for Society* (Faro Convention).

- Florence, (1982). *Charter of Florence Historic Gardens.*

- Florence declaration, (2014). *The florence declaration on heritage and landscape as human values*.

- Fortmann, L., (2009). *Participatory research in conservation and rural livelihoods: doing science together.* John Wiley & Sons.

- Geneva Declaration, (2018). *Geneva Declaration*.

- Ghanami, O., Samadi, Y. & Cheraghchi, S., (2007). *Collection of laws, regulations, bylaws and treaties of the Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization.* Tehran: National Cultural Heritage Organization, General Directorate of Cultural Affairs. (in Persian)

- Hardy, M., (2008). *The Venice Charter Revisited. Modernism، Conservation and Tradition in the 21st Century.* Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

- Habibi, M. & Maghsoudi, M., (2011). *Urban Restoration: Definitions, Theories, Experiences, Charters and Global Resolutions, Urban Methods and Actions.* Tehran: Tehran University Press. (in Persian)

- Hosseini, S. Y., Mohaddesi, H. & Tajoldin, M. B., (2022). "Religion and Social Conflicts in Iranian Kurdistan: over the Past Half Century". *Journal of Intercultural Studies,* 16(49): 89-132. (in Persian). https://dorl.net/dor/20.1001.1.17358663.1400.16.49.4.8

- Hosseini, S. Y., Mohaddesi, H. & Tajoldin, M. B., (2022). "Qualitative study of social conflicts related to religion (Kurdistan province)". *Journal of Sociology of Culture and Art,* 4(3): 16-39. (in Persian). https://doi.org/10.34785/J016.2022.028

- Hoi An Declaration, (2003). *The Hoi An Declaration on Conservation of Historic Districts of Asia.*

- ICOMOS, (1992). *A Preservation Charter for the Historic Towns & Areas of the UNITED STATES OF AMERICA*.

- ICOMOS, (1999). *Charter on the Built Vernacular Heritage*.

- ICOMOS, (1999). B). *Principles For The Conservation of Wooden Built Heritage.*

- ICOMOS, (1999). C). *International Cultural Tourism Charter.*

- ICOMOS, (2003). *Principles for the Preservation and Conservation/Restoration of Wall Paintings*.

- ICOMOS Charter, (2008). *The ICOMOS Charter On Cultural Routes.*

- ICOMOS, A., (1979-99). *The Burra Charter.*

- Kyoto, (1967). *Kyoto American Criteria.*

- Keyhanpoor, M., (2018). "The destructive Culture or destructed by culture...! A study on cultural practices and expressions as the primary causes for damages in historic-cultural properties? A case study of Iran". *Bagh-e Nazar,* 15(64): 41-52(in Persian). https://doi.org/10.22034/bagh.2018.69479

- Lausanne Charter, (1990). *Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage.*

- Lima Declaration, (2010). *Lima Declaration on Disaster Risk Management of Cultural Heritage.*

- Lagnesjö, G., (2015). "Shifting the focus to people: Global societal priorities and the contribution made by conservation science". *Studies in Conservation*, 14-19.

- Mexico City Declaration, (2000). *Mexico City Declaration.*

- Mottaqi, T., Rafieian, M. & Saremi, H., (2020). "Stakeholder Conflict Analysis in Urban Historic Areas: Sangelaj Buffer Zone Plan in Tehran as a Case Study". *Journal Of Architecture Studies,* 9(17):

197-218. (in Persian). https://doi.org/10.22052/9.17.197

- Masjed Jamei, A., (1998). "Cultural Participation and the Culture of Participation". *Peywand Magazine,* 231: 14. (in Persian).

- Momeni rad, A., (2013). "Qualitative content analysis in research tradition: nature, stages and validity of the results". *Quarterly of Educational Measurement,* 4(14): 187-222. (in Persian). https://jem.atu.ac.ir/article_92.html?lang=en

- Mirmohammadi, M., (2012). "Information as Science. Strategic Studies Quarterly". 15 (2: 56). (in Persian). https://doi.org/10.22034/srq.2023.177555

- Moffett, L, Viejo, R. D. & Hickey, R., (2020). "Shifting the paradigm on cultural property and heritage in international law and armed conflict: time to talk about reparations?". *International Journal of Heritage Studies*, 619-634. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3603192

- Nara Document. (1994). *Japan Nara Document*.

- Nizhny Tagil Charter, (2003). *Nizhny Tagil Charter For The Industrial Heritage*.

- Nam, N. T. & Thanh, N. N., (2024). "The role of local communities in the conservation of cultural heritage sites: A case study of Vietnam". *Journal of Asian Scientific Research*, 14(2): 179-196. https://ideas.repec.org/a/asi/joasrj/v14y2024i2p179-196id5057.html

- Paris Declaration, (2011). *The Paris Declaration On heritage as a driver of development.*

- Pouliosi, (2014). "Discussing Strategy in Heritage Conservation: Living Heritage Approach as an Example of Strategic Innovation". *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 4(1): 16-34. https://doi.org/10.1108/JCHMSD-10-2012-0048

- Pourbahador, P. & Fadaei Nezhad Bahram Jerdi, S., (2018). "Recognition of the theoretical framework of the Historic Urban Landscape Approach". *Journal of Studies On Iranian - Islamic City*, 8(31): 63-74.

- Quebec, (2008). *ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Quebec-Canada Cultural Heritage Sites*.

- Quebec Declaration, (2008). *Declaration on the Preservation of the Spirit of Place.*

- Recommendation of Folklore, (1989). *Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore.*

- Recommendations, (1960). *Recommendations for the most effective museum presentation tool for everyone.*

- Rosilawati, Y., Rafique, Z., Habib, S. & Nurmandi, A., (2020). "Cultural Psychology, Social Identity, and Community Engagement in World Heritage Conservation Sites". *Utopía y Praxis Latinoamericana,* 25(7): 81-93. https://doi.org/10.5281/zenodo.400960

- Rezae, N. & Faraji, F., (2018). "An Evaluation of The Role of NGOs in Heritage Conservation; A Comprative Study on Iran and France". *Hoviate shahr,* 12(33): 27-36. (in Persian). https://dorl.net/dor/20.1001.1.17359562.1397.12.1.3.2

- Rezaei Kalantary, M., (2010). "Human Identity Particularly Woman In Post-Post Modernism". *Journal Of Cultural Management,* 3(6): 123-136. (in Persian). https://sanad.iau.ir/Journal/jcm/Article/818480

- Sarfo-Mensah, P., Owusu-Bi, A., Awuah-Nyamekye, S. & Amisah, S., (2014). "Environmental

conservation and preservation of cultural heritage: Assets for tourism development in the Akyem Abuakwa traditional area of Ghana". *Worldviews: Global Religions*, *Culture*, *and Ecology,* 18: 30-53. http://dx.doi.org/10.1163/15685357-01801003

- Sanandji, Sh., (1996). *Nasseri's Gift in the History and Geography of Kurdistan.* Second edition. Amir Kabir. (in Persian).

- Son, L. M. & Dang, L. N., (2019). "Preserving and promoting colonial architecture: heritage conservation and the challenge of urban development in Da Nang city". *Culture and Local Governance/ Culture et gouvernance locale,* 6(2): 135-150. http://dx.doi.org/10.18192/clg-cgl.v6i2.4755

- Sofia Charter. (1996). *Sofia Charter.*

- Spiridon, P. & Sandu, I.. (2015). "Conservation of cultural heritage: from participation to collaboration. ENCATC". *Journal of Cultural Management and Policy,* 5: 43 (1)-52. http://dx.doi.org/10.3389/ejcmp.2023.v5iss1-article-4

- Sun, S. & Nakajima, N., (2023). "Community Co-Creation in Living Heritage Conservation– From Object-Centered To People-Centered Planning For The Ancient City Of Pingyao". *ISPRS Annals of the Photogrammetry, Remote Sensing And Spatial Information Sciences,* 253-262.

- The Valletta Principles, (2011). *The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities.* Towns and Urban Areas.

- Turyahikayo, E., (2021). "Philosophical paradigms as the bases for knowledge management research and practice". *Knowledge Management & E-Learning: An International Journal,* 209-224. http://www.kmel-journal.org/ojs/index.php/online-publication/article/view/476

- UNESCO, (2003). *Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage.*

- UNESCO Convention, (2005). *Convention on the Preservation and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions.*

- UNESCO Declaration, (2003). *UNESCO Declaration Concerning the Intentional.*

- UNESCO Museums, (2015). *Recommendation concerning the Protection and Promotion of Museums and Collections.* their Diversity and their Role in Society.

- Vancouver Declaration, (2012). *Vancouver Declaration.*

- Venice, (1964). *The Venice Charter – International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites.*

- Vinas, M. S., (2012). *Contemporary theory of conservation. Routledge*.

- Van Oers, R. & Haraguchi, S., (2013). "Swahili Historic Urban Landscapes". *Report on the Historic Urban Landscape Workshops and Field Activities on the Swahili Coast in East Africa 2011-2012*, UNESCO: Paris.

- Warsaw Declaration, (2011). *Warsaw Declaration.*

- Washington, C., (1987). *Charter for the Protection of Cities and Urban Areas* (Washington Charter).

- Wells, J., (2015). "In stakeholders we trust: Changing the ontological and epistemological orientation of built heritage assessment through participatory action research". *How to assess built heritage,* 249-265. https://cpcrs.upenn.edu/resource/stakeholders-we-trust-changing-ontological-and-epistemological-orientation-built-heritage

- Wells, J. C., (2007). "The plurality of truth in culture, context, and heritage: a (mostly) post structuralist analysis of urban conservation charters". *City & Time,* 1-14. https://docs.rwu.edu/saahp_fp/19

- Wells, J. C., (2017). "Are we "ensnared in the system of heritage" because we don't want to escape?". *Archaeologies,* 26-47. https://doi.org/10.1007/s11759-017-9316-8

- Wilson, T. D., (2012). *'Soft' sciences don't deserve the snobbery.* The Los Angeles Times.

- Zancheti, S., Hidaka, L., Ribeiro, C. & Aguiar, B., (2009). "Judgement and validation in the Burra Charter Process: Introducing feedback in assessing the cultural significance of heritage sites". *City & Time,* 47-53.

- Xi'an Declaration, (2005). *The Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures*. Sites and Areas.

- Yazdani Mehr, S., (2019). *Analysis of 19th and 20th century conservation key theories in relation to contemporary adaptive reuse of heritage buildings.* Heritage(in Persian). https://doi.org/10.3390/heritage2010061

- Zarei, M. E., (2014). "Analysis of the Quranic Manuscript of Negel". *Journal of Negarineh Islamic Art,* 1(2): 4-14. (in Persian). https://doi.org/10.22077/nia.2014.543

- https://irantourismonline.com/detail.aspx?id=11108